

Eliška Uchytlová: Domov pro seniory z hlediska aktérství seniorů

Posudek oponenta diplomové práce

Oponent: Tomáš Samek, Ph.D.

Diplomová práce Elišky Uchytlové studuje náhodský domov pro seniory Marie, přičemž ji zajímají dva vzájemně propojené aspekty – jednak pohled na toto místo jako na totální instituci v goffmanovském pojetí, jednak aktérství čili agency jeho stálých obyvatel a obyvatelek. Na práci oceňuji její pečlivě promyšlené zadání, neboť je zřejmé, že totální instituce do jisté míry reguluje, omezuje a tvaruje aktérství těch, kdo jsou v ní trvale stacionováni. Má tudíž smysl oba aspekty zkoumat společně. Jestliže je výchozí zadání dokonale promyšlené a vskutku respektabilní, nelze totéž tvrdit o provedení – a na způsobu zpracování vztahu mezi totální institucí a agency seniorů, jak je autorka předkládá, je to zřetelně vidět.

Nejprve k prvnímu aspektu: Autorka si klade jako jeden z výzkumných námětů otázku, zda je domov pro seniory totální institucí. A dospívá k závěru, že nepochybně je. Ve čtenáři to hned zpočátku vzbudí rozpaky, neboť odpověď na tuto otázku je tak evidentní, zjevná a samozřejmá, že není jasné, proč ji autorka klade jako problém. Odpověď je od začátku jasná, předvídatelná a nepřekvapivá. Pokud ovšem autorka k takové odpovědi nakonec dospívá, je potom svízelné v tom, že s ní neumí adekvátně pracovat v další, daleko rozsáhlejší a podstatnější části textu, která se snaží odpovědět na tři výzkumné otázky: 1. Do jaké míry ovlivňuje tato instituce její rezidenty? 2. Do jaké míry naopak sami senioři disponují dostatečnou agency na to, aby svůj život v instituci ovlivnili? 3. Jak probíhá výběr klientů a nakolik senioři sami ovlivňují rozhodnutí o tom, že budou trávit život v této instituci. Explicitně nevyřčená, leč v textu na několika místech zřetelně přítomná je i otázka, nakolik se důchodci zde žijící cítí spokojeni s prostředím domova a s tím, co je jim nabízeno.

Z hlediska metodologie tkví principiální omezení v tom, že autorka na jednu stranu deklaruje, že chce zkoumat aktérství seniorů, na druhou se ovšem přiznává k tomu, že k seniorům přistupovala převážně tak, že vypomáhala pečovatelkám nebo je, jak sama říká, „stínovala.“ Ačkoli sama správně rozpoznává dohlížitelkou roli pečovatelek a dalšího ošetřujícího personálu, domnívá se zkoumat *aktérskou* perspektivu seniorů, ačkoli autorčina perspektiva je až na vzácné výjimky právě spíš pohledem těch, kdo jsou – foucaultovsky řečeno – dohlížiteli nad aktéry, jejichž agency prý zkoumá pomocí zúčastněného pozorování: to je elementární lapsus práce, který by nevadil, kdyby ho autorka dokázala reflektovat. Jenže právě to nedokázala, jak dokládá jednak celkový portrét domova, který je zřetelně vychýlen ve prospěch těch, kdo se tu o staré lidi starají, než aby dokázal jít pod povrch sociálního jednání samotných seniorů. Jejich agency je tak podána prizmatem nikoli jejich, nýbrž těch, kdo nad touto agency mají v rámci totální instituce zásadní moc: zaměstnanců ústavu.

Na několika místech autorka líčí domov pro seniory jako dobře fungující místo, kde jsou senioři spokojeni, mají vše, co potřebují a je o ně dokonale postaráno

včetně pestrého programu, kterého se v rámci aktivit domova mohou účastnit. Přitom se tohoto programu neúčastní ani polovina z nich a podle autorky – cituji – „je jen jejich volbou,“ že dávají přednost tomu, aby raději zůstali o samotě na pokoji, neboť nechtějí nikoho obtěžovat ani nikomu překážet. Je jasné, že lidé silně zdravotně omezení – např. neschopní samostatného pohybu – se neúčastní dejme tomu společných výletů. Ale autorka si sama všímá, že těch, kdo by zdravotně mohli participovat na nabízeném programu, je nesrovnatelně víc než těch, kteří se ho pak aspoň občas účastní. Autorka nijak nezkoumá tento rozpor mezi převážně pozitivním, veskrze slunným portrétem totální instituce a zřetelnou neochotou podstatné části lidí cítit elementární motivaci k tomu, aby se účastnili i jiných aktivit než těch, které jsou spojeny s jídlem (výlet do restaurace apod.). Zůstává jen u vágního a lidsky nepřesvědčivého konstatování, že to vše je jen jejich věc a „jejich rozhodnutí.“ Ale napadlo autorku zkoumat, odkud se bere tak zásadní úbytek motivace a proč i relativně pohybliví obyvatelé ve své většině raději dávají přednost tomu, aby zůstávali den co den zavřeni v samotě svého pokoje, než aby se aspoň občas účastnili autorkou tolik chváleného programu, který je jim nabízen? Je vskutku tak těžké si představit depresivní zabarvení vědomí někoho, kdo – jako většina zde žijících seniorů – nemá žádné návštěvy od příbuzných a komu se v podstatě zhroutil celý svět sociálních vazeb, aniž jim je totální instituce schopna nabídnout cokoli, co by oni sami vnímal jako dostatečně smysluplný surogát, smysluplný aspoň natolik, aby jim stálo za to vylézt z pokoje a tu a tam žít s ostatními nad rámec stravovacích rituálů?

Na tyto základní otázky práce neodpovídá, ačkoli kdyby splnila to, co si předsevzala – totiž přiblížit aktérskou perspektivu seniorů – musela by se jich volky nevolky dotknout a vypořádat se s nimi způsobem, který by byl aspoň trochu přesvědčivější než to, co autorka ve svém portrétu místa a lidí nabízí. V tomto směru práce nezvládla základní rozměr výzkumu, který je přitom skvěle navržen, ale nedotaženě proveden, aniž si je toho autorka vědoma. Není totiž v terénu selhat v nějaké základním směru; ale je problém, když pak celkový obraz je rozporuplný, nepřesvědčivý („výborný domov pro seniory“ versus „víc než polovině z nich schází chuť na to, aby vyšli ze svého osamocení na pokoji kvůli jiným aktivitám než těm spojeným se stravováním“) a autorka si této nepřesvědčivosti vůbec nevšímá, natož aby se pokusila ji reflektovat.

Ke kladným stránkám práce patří to, že studentka se nepochybně v terénu pohybovala dostatečně dlouho na to, aby o něm získala celou řadu detailních informací, jimiž je na některých místech práce doslova nabita, a to v pozitivním smyslu. Toto vědomí konkrétního je nespornou předností práce. K pozitivům patří i relevantní literatura v textu použitá, formální úprava; poměrně uspokojivá – až na občasná škobrtnutí – je i jazyková a formulační úroveň práce. Autorce se zdařilo vše – až na to nejzákladnější: pochopit ty, jejichž aktérství si předsevzala pochopit. Namísto toho jejich agency spíše podala pohledem těch, kdo tuto agency tvarují, ovlivňují a každodenně formují. Podle toho, co autorka píše a jak svůj text strukturuje, by se mohlo zdát, že jeho drtivá většina je věnována aktérské perspektivě seniorů a jen

krátká, úvodní pasáž se věnuje perspektivě totální instituce. Ve skutečnosti je však tento poměr v celé práci obrácený: její drtivou část zabírá perspektiva totální instituce (s níž se autorka na mnoha místech nevědomky ztotožnila) a jen málo je věnováno pohledu těch slabších, jimž daná instituce určuje elementární mantinely každodenního života. Mocensky – ačkoli se text dovolává Foucaulta – je tedy tato reflexe selháním. Není nic zlého na tom mít perspektivu těch mocnějších – ale je antropologicky neomluvitelné, když si toho autor ani nevšimne a neví, že povětšinou mluví jejich jménem.

Práci doporučuji k obhajobě a vzhledem k úrovni jiných u nás předkládaných diplomových prací pro ni navrhuji hodnocení velmi dobře minus.

V Praze 12. 8. 2015

Tomáš Samek